

ZÁPISNÍK

SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

BULLETIN SLOVENSKEJ JAZYKOVEDNEJ
SPOLOČNOSTI PRI SAV

ročník 6

číslo 1. 1987

T É Z Y P R E D N Á Š O K

Jazyk a osobnosť v riadení spoločenských procesov

1. Jazyk pri formovaní osobnosti, pri kultivovaní celej spoločnosti vrátane svojej funkcie pri riadení spoločenských procesov a pri vedecko-technickom rozvoji pôsobí predovšetkým a/ svojou všeludskou komunikatívnou hodnotou, b/ hodnotou vyplývajúcou z jeho národnoreprezentatívnej funkcie spojennej s vedomím socialistického vlastenectva a internacionalizmu, c/ svojou hodnotou ako nástroje poznania a dorozumievania v príslušnom národnom spoločenstve, d/ hodnotou ako prostriedku na slovesno-umelecké stvárňovanie života spoločnosti, na tezaurovanie výsledkov a výdobytkov vedecko-technického a kultúrneho rozvoja spoločnosti, e/ svojou hodnotou spočívajúcou v samom jeho systéme a v samej jeho štruktúre /fonologickej, lexikálnej,

morfolgickej a syntaktickej/ a v štylistickom využívaní jazykových prostriedkov.

2. Správna hierarchizácia týchto hodnôt jazyka a diferencované uplatňovanie tejto hierarchizácie v osobnom i spoločenskom prístupe k jazyku, v jeho používaní v súkromnom i verejnom jazykovom styku majú rozhodujúci vplyv na celkový jazykovokultúrny profil jednotlivca používajúceho spisovný jazyk.

3. Vlastnosti jazyka ako praktického a aktívneho vedomia spoločného pre všetkých ľudí, a preto existujúceho aj v každom jednotlivcovi, umožňujú chápať jazyk ako všeobecnú sféru poznávacej činnosti /pravda, nie v zmysle weissgerberovskej teórie/; v tom zmysle treba jazyk nevyhnutne chápať aj ako prostriedok na odovzdávanie a prenos poznatkov o vonkajšom svete. Z toho vyplýva, že čím dokonalejšie si používateľ jazyka osvojí jazyk /v súčasnej jazykovej situácii to môže byť iba spisovný jazyk/, tým väčšou mierou si môže rozširovať aj vedomostný obzor o vonkajšom svete, tým účinnejšie ho môže využívať v jazykovej komunikácii, tým prehĺbenejšie môže vnímať samotné hodnoty jazyka.

4. Keď hovoríme o vplyve jazyka na rozvoj osobnosti, osobnosťou tu rozumieme takých členov našej spoločnosti a používateľov spisovného jazyka, ktorí majú uvedomený a zodpovedný prístup k politickým, ekonomickým a kultúrnym hodnotám spoločnosti, občanov so stabilným pracovným zaradením v spoločnosti, ktorí majú svoje vzdelanostné, morálne a kultúrne kvality, ktorí si uvedomujú aj hodnotu materin-

ského jazyka a jeho hodnotu v komunikácii.

5. Spisovný jazyk a jeho kultúra sú v našej socialistickej spoločnosti organicky, logicky a následne späté s riadením spoločenských procesov, pretože riadenie nevyhnutne predpokladá vedúce osobnosti, rozsiahlu organizačnú bázu a pracovníkov s primeranou jazykovou úrovňou. Spomedzi oblastí, v ktorých hrá spisovný jazyk vo sfére riadenia spoločenských procesov rozhodujúcu kognitívnu a komunikatívnu úlohu, treba upozorniť na tri oblasti: na oblasť tvorenia technických a názvoslovných noriem /ČSN/; na oblasť tvorenia textov nových návrhov zákonov, vyhlášok, štatútov, stanov, smerníc a iných dokumentov celoštátneho významu; na oblasť tvorenia pomenovaní podnikových činností v procese riadenia.

6. Fakt, že v súčasnom riadení spoločenských procesov sa zúčastňuje čoraz väčší počet inžinierskych kádrov ekonomického smeru, by mal nevyhnutne viesť k uvažovaniu o ich prehĺbenejšej jazykovej príprave aj počas vysokoškolského štúdia a o istých formách cyklického jazykového školenia aj počas vykonávania riadiacich funkcií. Okrem iných opatrení na zvyšovanie jazykovej kultúry riadiacich zložiek túto formu ďalšieho jazykového vzdelávania pokladáme za integrálnu súčasť celkového rozvoja človeka v socialistickej spoločnosti.

PhDr. František Kočíš, CSc.

/13. 11. 1986 - Banská Bystrica/

K štylistike textov v Pravde chudoby

I. Koncepcia /teoreticko-metodologické východiská/

jazykovo-štylistickej analýzy dobových novín a časopisov:

1. Jazyková analýza textov konkrétnych novín v širšom zmysle. V podstate ide o sledovanie jazykového úzu novín. Predpokladá to konfrontáciu rečovej praxe novín s dobovou jazykovou situáciou; to zároveň umožní vymedziť podiel analyzovaných novín na utváraní dobovej jazykovej situácie /progressívne alebo negatívne vplyvy/. Takýto vývinovo-perspektívny aspekt /napríklad podporovanie štruktúrnych prvkov, alebo naopak/ možno sledovať aj v konfrontácii s dnešným stavom.
2. V užšom zmysle môže jazyková analýza sledovať redakčnú prax, takzvaný redakčný úzus a v tejto súvislosti individuálny úzus jednotlivých redaktorov, respektíve prispievateľov. Ciele stanovené v 1. a 2. bode predstavujú rub a líce tej istej mince.
3. Analýza štylistiky textu dobových novín a časopisov má niekoľko úrovní:
 - a/ sledovanie podoby publicistického štýlu a prípadne žánrových skupín a žánrov /všetko v konkrétnej realizácii/;
 - b/ využitie jazykovo-štylistických potencií jazyka, hlavne v rozmedzí nociónálnosť - expresívnosť; popri lexike to predpokladá aj analýzu vety;
 - c/ podiel analyzovaných novín na modernizácii jazyka, na formovaní modernej slovenčiny; z tohto hľadiska /historicky/ je najzávažnejší problém vety - prekonávanie doznie-

vajúcich klasicizujúcich tendencií, hlavne v slovoslede.

II. Stručná charakteristika dobovej jazykovej situácie. V polovici 20. rokov /analyzujeme V. ročník Pravdy chudoby z roku 1924/ bola - v písaných textoch - norma rozkolísaná hlavne v lexike /bohemizmy, neupevnené povedomie o štylistike jazykových prostriedkov - najmä v opozícii nociónálnosť - expresívnosť, ale aj spisovnosť - nespisovnosť/. Rozkolísaná bola /v realizácii/ paradigmatica mien a slovies, používali sa nesprávne predložkové väzby. Zložitá bola situácia v syntaxi. V tomto čase ešte nebol dovŕšený zápas o slovosledne a vetosledne plastickú, dynamickú a variabilnú slovenskú vetu. Napätie, meravé šablóny /doznievanie humanistických tradícií/ - "voľný" slovosled - sa odrážalo hlavne na umiestňovaní slovesa, prívlastku, zvratného zámena a prípadne aj na polohe iných vetných členov.

III. Závěry z jazykovo-štylistickej analýzy Pravdy chudoby /PCH/.

1. Redakčný úzus PCH potvrdzuje rozkolísanosť normy v pravopise /hlavne syntaktický pravopis/, lexike, morfológii a v morfologickej syntaxi /ide najmä o nenáležité slovesné väzby a predložkové väzby/. PCH sa nedostala nad úroveň súvekej jazykovej praxe.
2. Pri analýze štylistiky textov sa hlavný dôraz kladie na analýzu vety a v tej súvislosti na podiel PCH na modernizácii jazyka. Rozbor ukazuje, že PCH sa výrazne podieľa

na dovršení zápasu o slovosledne plastickú, dynamickú a variabilnú slovenskú vetu. Sloveso si dôsledne nachádza stredovú pozíciu. Ako /spravidla/ tranzitný člen perspektívne vyvažuje vzťah medzi východiskom a jadrom výpovede: v nociónálnej slovoslednej konštrukcii to umožňuje vyzdvihnúť jadro ako informačné centrum výpovede. Okrem nepatrných výnimiek /podmienených dôrazom na prídavné meno/ sa zhodný prívlastok dôsledne anteponuje, nezhodný postponuje. Zvratné zámeno sa neviazá na sloveso ako jeho satelit, zvratné "sa" dynamicky vyvažuje slovoslednú plasticitu. Rezídua klasicizujúcich tendencií sú teda v PCH minimálne. Možno vysloviť predpoklad, že takáto perspektívne progresívna situácia súvisela so spoločensko-sociálnym a vzdelávacím zaradením autorov PCH, ktoré ich determinovalo aj jazykovo. Svoje jazykové povedomie - na rozdiel od klasicistických vzdelancov - mohli oprieť o domáce /ľudové/ jazykové východisko. V tomto zmysle PCH zohrala pozitívnu úlohu v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej praxe, a to aj perspektívne.

Prof. PhDr. Ján Findra, DrSc.

/18. 11. 1986 - Banská Bystrica/

Komunikační normy v dialogu

.. Komunikační normy lze považovat za speciální případy norem sociálních; s pojmem komunikační normy jsou

spjaty pojmy další, například pojem odchylky od komunikačních norem, pojem sankce; jednotlivé komunikační normy se liší navzájem stupněm závaznosti, který je postížen v označeních jako zvyklost, zásada, princip, pravidlo, předpis; pro dialogickou komunikaci jsou důležité dva aspekty komunikačních norem: /1/ obecné způsoby řečového jednání v povědomí komunikantů, představy o tom, co je vhodné a nevhodné, přípustné a nepřípustné, přiměřené a nepřiměřené v komunikaci, /2/ jisté modely, schémata, vzorce /v povědomí komunikantů/ pro konkrétní, často opakované komunikační situace, komunikační události; implicitní a explicitní komunikační normy.

2. Komunikační normy v dialogu jsou chápány široce jako předpoklady komunikanta účastnit se úspěšně dialogického jednání, rozhovoru. Dodržení norem, přijatých zvyklostí, způsobů, pravidel znamená v dialogu jeho normální průběh a splnění /někdy předem určeného/ cíle. Odchylky od norem, zvyklostí komunikace vedou buď k oživení, aktualizacím a mohou mít pozitivní účinek /humor, komika/, nebo mají účinky negativní, mohou vést k nedorozuměním věcným i ve vztahu komunikantů, eventuálně k nesplnění cíle rozhovoru.

Druhy norem dialogické komunikace

I. Obecné normy dialogické komunikace

1. Předpoklady pro vznik dialogu a jeho průběh /míra znalostí komunikantů o předmětu komunikace, představa komunikantů o výměně komunikačních rolí mluvčího a poslucha-

če, znalost způsobů a schopnost navázání a udržování kontaktu, představa komunikantů o průběhu rozhovoru/.

2. Podmínky úspěšnosti dialogické komunikace /kooperační princip s konverzačními maximami, zdvořilostní princip/.

3. Normy neverbálního chování.

II. Speciální normy pro jednotlivé druhy rozhovorů /ohled na vnější podmínky, představy o chování v určitých sociálních rolích, obsahové normy, normy tematického uspořádání, normy užívání jazykových prostředků/.

III. Působení komunikačních norem ve dvou různých typech rozhovorů: - rozhovory mezi "letadlem a letištěm" /palubním radiotelegrafistou a dispečerem letového provozu/: jde o typ rozhovoru s maximálně pevnými, závaznými, kodifikovanými komunikačními normami. Odchytky od komunikačních norem jsou u těchto rozhovorů nežádoucí a jsou postihovány sankcemi.

- rozhovory při nakupování: jde o rozhovory bez kodifikovaných komunikačních norem, zato ale s pevnými komunikačními zvyklostmi, vázanými na určité období existence společnosti a na speciální komunikační situaci, v níž se všechno podřizuje praktickému cíli rozhovoru, totiž uzavřít koupu.

PhDr. Olga Müllerová, CSc.

/3. 12. 1986 - Bratislava/

O výsledcích typologického výskumu slovanských jazykov

Rozličné náhľady na obsah predmetu lingvistickej typológie sa zhodujú v tom, že lingvistická typológia sa chápe ako náuka o totožnostiach /izomorfizme/ a odlišnostiach prvkov štruktúry rozličných jazykov.

Základným spôsobom spracúvania skúmaných javov v typologickej jazykovede je provnávacia metóda: ide o porovraciacu analýzu štruktúrnych prvkov toho istého druhu vo viacerých jazykoch, ktorej cieľom je zistiť totožnosti a odlišnosti v jazykovej štruktúre skúmaných jazykov a získané výsledky systematicky vysvetliť a zovšeobecniť. Rozdiely v uplatnení tejto metódy sa týkajú predovšetkým spôsobu výberu jazykových faktov určených na typologický výskum.

Osobitnú oblasť lingvistickej typológie predstavuje typologické skúmanie príbuzných jazykov. Tu treba poznamenať, že typologicky príbuzné a typologicky odlišné jazykové javy nie sú priamo a jednoznačne závislé od charakteru genetických vzťahov medzi príbuznými jazykmi, čo platí aj pre slovanské jazyky.

Tradičné delenie slovanských jazykov na tri skupiny - východnú, západnú a južnú - nie je založené na typologických, ale na geneticko-štruktúrnych príznakoch. Fonetické príznaky, ktoré sú základom delenia slovanských jazykov na tri skupiny, sú vybrané z celého radu ďalších príznakov na odôvodnenie členenia založeného hlavne na kultúrno-geografickom základe.

Na typologické členenie slovanských a iných jazykov je potrebné maximálne množstvo štruktúrnych príznakov zo všetkých rovín jazykového systému. Túto požiadavku typologického výskumu jazykov dôsledne uplatňuje kyjevska slavistická škola, ktorej posledné výsledky typologického výskumu sa publikujú v monografii Istoričeskaja tipologija slavjanskich jazykov /vedecký redaktor A. S. Melničuk. Kyjev Naukova dumka 1986/. Uplatňujú sa v nej postupy synchronického typologického opisu príbuzných jazykov s objasňovaním genézy každého skúmaného typologického príznaku.

Analýza javov fonetickej roviny, slovotvorby, lexiky a frazeológie 11 slovanských jaz. v podáva takýto obraz o typologických vzťahoch medzi jednotlivými slovanskými jazykmi /ďalej iba SJ/:

V rámci vokalizmu k spoločným príznakom v slovanských jazykoch patrí napríklad protiklad predných a zadných vokálov /vo všetkých slovanských jazykoch sú prednými vokálmi i, e a zadnými u, o/, protiklady vokálov podľa polohy jazyka vo vertikálnom smere /vysoké, prostredné, nízke/, existencia nulovej vokalickej alternácie; v rámci konsonantizmu k spoločným vlastnostiam všetkých SJ patrí napríklad protiklad sonórnych a šumových spoluhlások, tvrdých a mäkkých, znelych a neznelych a podobne. Fonetické osobitosti, podľa ktorých jedny SJ stoja oproti iným SJ, vytvárajú izoglosy a skupiny izoglos, ktoré spájajú jednotlivé SJ do rôznych skupín. Najväčší počet izoglos /tri/ spája vý-

chodoslovanské jazyky s poľštinou: existencia vokálu y, veľký pomerný počet konsonantov /v pomere k vokálom/ a možnosť výskytu 4-5 konsonantov na konci slabiky, napríklad agentstv, intendanstv. Dve izolgosy spájajú češtinu, slovenčinu, srbochorvátčinu a slovinčinu: veľký pomerný počet samohlások a existencia dlhých samohlások. Podobných skupín v rámci SJ je viac. Spomedzi typologických odlišností možno spomenúť napríklad tieto: poľština stojí oproti všetkým ostatným SJ existenciou nosoviek, čeština sa odlišuje od všetkých ostatných SJ existenciou spoluhlásky ř, bulharčina existenciou vokálu Ѣ, bulharčina a srbochorvátčina sa líšia od všetkých ostatných SJ nemožnosťou použiť na začiatku slabiky viac ako tri spoluhlásky, slovinčina a srbochorvátčina sa líšia od ostatných SJ hudobným charakterom prízvuku. Ruština, čeština, dolná lužická srbčina a slovinčina, ktoré podľa tradičného delenia patria do troch rozličných skupín SJ, sa spájajú jednou izoglosou, a to na základe príznaku neexistencie zného afrikátu dz v ich konsonantickom systéme.

Typologických príznakov spoločných pre všetky slovanské jazyky je menej ako typologických odlišností. Typologicky odlišné javy sa týkajú hlavne fonetiky a morfológie, v menšej miere lexiky a frazeológie a ešte menšej miere slovotvorby a syntaxe.

Doc. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.

/3. 12. 1986 - Nitra/

Gramatické kategórie

Na rozdiel od všeobecných filozofických kategórií i špeciálnych jazykovedných kategórií, ktoré sú uzlami poznania, gramatické kategórie sú výsledkom i nástrojom kategorizovania, zaraďovania pomenovaní javov objektívnej reality do špeciálnych skupín. V tomto zmysle patria gramatické kategórie k ideálnym objektom, ktoré možno vymedziť pomocou vyšších, filozofických kategórií, predovšetkým pomocou funkcie, obsahu a formy.

Funkciou gramatických kategórií je dávať konkrétnu jazykovú podobu pomenovaniám. Preto ich možno označiť aj ako nominačné kategórie.

Obsahom gramatických, respektíve nominačných kategórií sú zovšeobecnené významové prvky, teda to, čo sa pokladá za definujúci prvok týchto kategórií. Napríklad gramatickú kategóriu pádu možno definovať pomocou príznakov zasiahnutosť, rozsahovosť, okrajovosť /R. Jakobson/ alebo príznakov centrálna, aktívna a obmedzená účasť na deji. Za formu nominačnej kategórie treba pokladať jednotlivé gramémy /v našom prípade pády/ a ich vzájomný vzťah. Schematicky:

obsahúčasť na deji	forma gramémy					
	N	A	G	D	I	L
centrálna	+	+	+	-	-	-
aktívna	+	-	+	-	+	-
obmedzená	+	-	+	+	-	-

Podobne možno pomocou funkcie, obsahu a formy definovať aj také vyššie nominačné kategórie, ako je substančnosť, procesualnosť a kvalitatívnosť.

Substančnosť

obsah	forma			
	genericnosť	kazuálnosť	plurálnosť	determinovanosť
klasifikácia	+	-	+	-
determinácia	+	+	+	-
transformácia	-	+	+	+

Procesualnosť

obsah	forma					
	intenč.	personál.	temporál.	modál.	aspekt.	perspek.
klasifikácia	+	+	-	-	+	-
determinácia	-	+	+	+	+	-
transformácia	-	-	-	+	+	+

Sú tu teda tieto formové prvky: intenčnosť, personálnosť /osoba, ale aj zdvorilostné formy/, temporálnosť, modálnosť, aspektuálnosť /vid aj spôsob slovesného deja/, perspektívnosť /slovesný rod, diatéza, ergatívnosť/.

Pri kategórii kvalitatívnosti sa uplatňuje graduálnosť ako terminačný prvok a kongruentnosť ako transformačný prvok.

Ako vidieť z porovnania tabuliek, jednotlivé prvky sú navzájom viazané v tom zmysle, že napríklad formový

prvok substančnosti, povedzme kazuálnosť, ma zasa obsahovú aj formovú zložku /účasť na deji a jednotlivé gramémy/.

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

/11. 12. 1986 - Prešov/

Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte

Súčasná slovenská hydronymia je doteraz vcelku zachytená a heuristicky spracovaná v hydrologických a kartografických dielach. Naproti tomu historické vodné názvy, doložené v stredovekých písomnostiach do konca 13. storočia, sú monograficky analyzované vo vynikajúcom na svoj čas a klasickom diele V. Šmilauera *Vodopis starého Slovenska*, hoci voči úplnosti spracovaného historického hydronymického materiálu zo strany historikov a voči tradične orientovaným etymologickým výkladom zo strany jazykovedcov etymológov by zo súčasného hľadiska /po päťdesiatich rokoch/ mohli byť výhrady. Monografický komplexný výskum slovenskej hydronymie podľa jednotlivých povodí je dosiaľ iba v začiatkoch. Vyšla iba monografia M. Majtána a K. Rymuta o hydronymii z povodia Oravy, pripravujú sa podobné z povodia Popradu, Slanej, Ipl'a a horného Hrona. Čiastkových štúdií o slovenskej hydronymii tiež nie je veľa.

Staršie výklady názvov slovenských riek sú sústredené v spomenutom klasickom diele V. Šmilauera, osobitné štúdie napísali neskôr J. Štolc o názve rieky Hornád a B. Varsík o názvoch riek Nitry, Tople a Slanej. Najnovšie výklady

názvov Váh, Dudváh, Uh, Orava, Nitra a i. od Š. Ondruša, usilujúce sa o ich slovansko-slovenskú interpretáciu, nenachádzajú vždy kladný ohlas. Vychádzajú pritom z genetických indoeurópsko-slovanských, balto-slovanských, ale aj východoslovanských a južnoslovanských väzieb so lovenčinou, s jej historickou i súčasnou slovnou zásobou, so slovnou zásobou slovenských nárečí s uplatnením laryngálovej teórie, z hláskových i sémantických responzií, substitučných zákonitostí pri preberaní slovanských a slovenských slov do maďarčiny a odmietaním starších tradičných výkladov týchto názvov, hodnotiacich ich ako predslovanské, substrátové alebo adstrátové.

Pohľad na genézu slovenskej hydronymie vychádzajúci z doteraz heuristicky spracovaného materiálu a z onomastickej i etymologickej literatúry ukazuje, že možno hovoriť o jej slovanskom charaktere, a to i napriek tomu, že väčšie toky mali iste aj v predslovanských obdobiach názvy, že z týchto predslovanských /keltských, kvádskych, rímskych/ názvov sa niektoré mohli po príchode Slovanov do karpatskej oblasti prevziať, adaptovať a prispôsobiť praslovanskej slovnej zásobe a ďalej vyvíjať ako slovanské, alebo mohli byť modelom pri vzniku slovanských názvov a že aj v ranom stredoveku bolo slovenské etnikum v stálom často nerovnoprávnom kontakte s neslovanskými etnikami.

Predslovanskú hydronymiu zo slovenského územia nepoznáme /okrem rímskych zápisov Marus, Cusus, Granoua/. Stre-

doveké názvy do konca 13. storočia sú spracované monograficky, treba ich na základe ďalšieho heuristického výskumu doplniť a zhodnotiť z hľadiska uhorskej kancelárskej praxe, z hľadiska vývinu slovenského etnika a slovenského jazyka, ako aj z hľadiska starších i novších úradných zásahov do vývinu samotnej slovenskej hydronymie.

Podrobnejší, frekvenčnými údajmi a dynamikou vývinu pomenovania, pomenovacích obsahových i slovotvorných modelov doplnený výskum, a rovnako podrobná analýza štruktúrnych a slovotvorných typov historickej i súčasnej slovenskej hydronymie ostáva ešte úlohou. Komplexne a monograficky spracovaná slovenská hydronymia bude aj východiskom porovnávacieho výskumu v západoslovanskom i v celoslovanskom meradle.

PhDr. Milan Majtán, CSc.

/16. 12. 1986 - Bratislava/

Izolovaný jazyk a jazyková maintenance

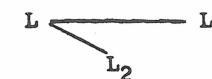
1. Izolovaný jazyk /IJ/ je jazyk vyvíjajúci sa teritoriálne oddelený od svojho výchozího, bazového jazyka /BJ/. Vznikl tak, že sa jistá časť nositeľů BJ z tých či oných dôvodů tak či onak odloučila od daného etnického celku a začala žiť samostatne. U IJ možno rozlišovať dva základné typy: a/ komunikatívne neomnifunkčný /napríklad valná väčšina IJ slovanských, a vôbec minoritných IJ/ a b/ komunikatívne omnifunkčný /napríklad severoamerická angličtina, juhoamerická španělština, ka-

nadská francouzština, ale i švýcarská němčina, švýcarská francouzština etc./. Tyto dva typy IJ se navzájem odlišují nejen komunikativní funkcí, ale také formou, a ovšem i prognózou vývoje /kdežto první spěje k zániku, druhý se naopak obvykle všestranně rozvíjí a tenduje k tomu stát se novým samostatným jazykem/. Specifická povaha IJ je dána existencí nových, osobitých faktorů jeho vývoje /například délkou doby odloučení IJ od svého BJ; územní vzdáleností mezi IJ a jeho BJ; stupněm překonatelnosti této vzdálenosti/.

Schéma vývoje BJ:

Schéma vývoje IJ:

2. Každý přirozený jazyk /BJ nebo IJ/ se při uskutečňování mezilidské jazykové komunikace dostává do kontaktu s jazykem jiným. Možno též říci, že jazykový kontakt je výraz označující komunikování /jedince nebo kolektivu/ v jiné jazykové struktuře než vlastní. Je pak irelevantní, zda tuto strukturu představuje cizí národní jazyk /kontakt heterolingvální/ nebo jen jiný útvar téhož jazyka /kontakt tautolingvální/. Představuje-li jazyková komunikace zároveň jistý podnět k realizaci jazykového kontaktu, potom je podmínkou uskutečnění tohoto kontaktu mluvčím aspoň jeho pasivní znalost oné další jazykové struktury /jakýsi jeho minimální bilingvismus/ nebo znalost jazyka-zprostředkovatele kontaktu. Kontaktologická specifičnost imigrantova IJ tkví také v tom, že IJ má proti BJ navíc o obli-

gátní vztah ke svému BJ a o potenciální kontakt s ním.

3. Každý jazykový kontakt vede k jazykovému konfliktu, ten je jeho bezprostředním následkem i důsledkem. Konflikt je tím větší, čím jsou typologicky navzájem rozdílnější kontaktní jazykové struktury. Tento konflikt se řeší a/ vzájemným působením zúčastněných jazykových struktur s potenciálními asimilačními důsledky a b/ snahou o zachování každé ze zúčastněných jazykových struktur, jejich maintenancí. Toto dvojí řešení /nebo spíše: tyto dvě složky řešení/ jazykovým kontaktem vzniklého konfliktu se u jazykových útvarů v kontaktu chová /tak i J. A. Fishman/ zdánlivě jako zrcadlový obraz, obráceně. /Představuje-li levice postava P, tj. struktury 1, obranu proti cizímu asimilačnímu působení, tedy jazykovou maintainanci, a pravice útok v podobě vlastního asimilačního působení, vykazuje postava P₁, tj. struktura 2, jako zrcadlový protějšek postavy P, proti obranné levici P svou útočnou pravici a proti útočné pravici P svou obrannou levici./ Skutečnost je však dílem odlišná. Jestliže je totiž asimilační působení struktury 2 představováno jazykovými prvky/výrazy konkurujícími, potom proti němu ze strany struktury 1 nastupuje jazyková maintainance: takto pronikající prvek je možno právem považovat za vítané obohacení výrazových schopností asimilovaného jazyka. /Jinak je tomu u pronikajících prvků/výrazů konkurujících, tedy u interference: tam ovšem pravidlem maintainance nastupuje./

4. Proces deetnizace a akulturace je nasnadě zvláště

u imigrantů menšinových. Možno dodat, že u minoritního izolovaného jazyka /například češtiny v RSR, USA/ se uplatňuje z výše uvedeného schématu převážně jen levice: cizí útok /asimilace/ a vlastní obrana /maintenance/. Jinak je tomu ovšem v případech, kdy je IJ zároveň jazykem státním /ruština v neruských částech SSSR/. Sestupný vývoj neomnifunkčního IJ patrně nelze zastavit, jeho rychlost je však nemálo závislá na kulturní politice daného státu.

5. Výzkum imigrantovy kultury a jeho IJ může mít dvojí zaměření: a/ může zkoumat jejich změny v nových životních podmínkách jako projevy cizího asimilačního působení /pronikání, interferenci etc./, b/ může zkoumat povahu vlastní maintainance, která zabránila, zabraňuje, respektive může v budoucnu zabránovat projevům onoho cizího působení. Nutno přiznat, že výzkum maintainance silně zaostává za studiem projevů asimilačního působení.

6. Z různých typů jazykové maintainance /například bezděčná x záměrná, v BJ x v IJ, v podmínkách bilingvismu x v podmínkách pluralismu/ se přednášející zastavil u protikladu maintainance v oblasti apelativ x maintainance v oblasti vlastních jmen. Na rozboru vlastních osobních jmen českých imigrantů v severodakotském městečku Lankin ukázal odlišnou zákonitost vývoje příjmení imigrantů od vývoje jejich jmen křestních, plynoucí z rozdílné identifikační povahy obou kategorií jmen. Motivace imigrantovy výrazné jazykové maintainance v oblasti

osobných jmen je dána skutočnosť, že zde jde o pevné pouto s jeho původní vlastí, o stálou složku jeho prvotní kulturní identity a o jednu z jeho základních životních jistot v nových podmínkách.

7. Projevy asimilačního působení na IJ i jazykové maintenance, která je usměrňuje, jsou vždy produktem komplexního, komplementárního a vzájemně podmíněného působení všech zdůležitých extralingvistických, intralingvistických i interlingvistických faktorů jazykového vývoje.

PhDr. Antonín Vašek, CSc.

/22. 1. 1987 - Prešov/

Negácia z hľadiska výstavby textu

1. Výklad otázok sa všeobecne pokladá za aktuálnu a závažnú tematiku v jazykovede. Negácii sa venovala pozornosť najmä v bohemistike; v slovenskej lingvistike, ako konštatuje J. Mistrík, venovala sa negácii pozornosť v každej syntetickej práci syntaxe a v prácach venovaných modálnosti, hoci komplexný pohľad na túto kategóriu v slovakistike /a nielen v nej/ stále chýba. V texte sa zameriavame na negáciu gramatickú, respektíve s ešte vymedzenejším okruhom - na negáciu textovú.

2. Z prehľadu výskumu vetnej negácie v českej lingvistickej literatúre možno konštatovať, že negácii sa z rôznych aspektov venovalo dosť pozornosti. K negácii sa pristupuje najmä z hľadiska aktuálneho členenia, iné práce

rozoberajú teoretické otázky negácie a v poslednom období sa viaceré príspevky venujú rozboru konkrétnych jazykových javov s negáciou.

3. V slovakistike sa primárne používa termín zápor, neskorší termín negácia je s pojmom zápor v synonymnom vzťahu. V základných gramatických a štylistických prácach sa vysvetľuje zápor členský a vetný, jazykové prostriedky záporu, respektíve aj prostriedky mimojazykové; uvádza sa objektívny a subjektívny zápor.

4. Výklad negácie ako textovosémantickej kategórie bilaterálnej povahy, ktorá sa z hľadiska formy vyjadruje jazykovými prostriedkami, od záporného prefixu ne-, zápornej častice nie až k expresívnym synonymickým prostriedkom vo vzťahu k týmto základným jazykovým prostriedkom, a ne-jazykovými prostriedkami. Z hľadiska obsahu ide pri tejto kategórii s funkciou výstavbového prostriedku textu o opakovanie, respektíve o modifikáciu predchádzajúcej textovej jednotky v zmysle jej negatívneho vyjadrenia, negovania, a to od potvrdenia negácie /Nepôjdeš? Nepôjdem/, od negovania predchádzajúceho /Pôjdeš? Nepôjdem./ až po isté sémantické posuny v negovanej jednotke /Pôjdeš? Nevie sa rozhodnúť./.

Pri jazykových prostriedkoch negácie - negátoroch - všímame si ich sémantiku. Vyjadrovanie negácie sa sleduje na textoch z umeleckej literatúry s osobitným zameraním na dialóg skutočný a vnútorný oproti autorskej reči. Pri dialogickom texte sa vychádza z chápania O. Müllerovej.

Základným, najfrekvencovanejším a zároveň neutrálnym prostriedkom negácie pri anaforickom /kontaktovom i dištantnom/ nadväzovaní v texte je záporová morféma *ne-* a záporná častica *nie*. Zosilnená negácia sa dosahuje viacnásobným výskytom morfémy *ne-* a použitím častíc a modálnych slov; k prostriedkom vytvárajúcim dvojité negáciu patria vymedzovacie zámená s predponou *ni-*. Okrem zosilnenej negácie môžeme hovoriť aj o zoslabenej negácii.

Lexikálne prostriedky využívané na negáciu /typ *žiaľ*/ sú expresívnymi synonymami k základným prostriedkom. Vtonto-ntonačné prostriedky na vyjadrenie negácie sú závislé od textu. Intonácia ako prostriedok negácie sa realizuje v jednotlivých typoch viet z hľadiska postojovej modality. K paralingvistickým prostriedkom patrí mimika, gesto, pauza, pohyb.

Zo sémantického hľadiska ide pri negácii o opakovanie, o sémantický posun, o synonymické vyjadrenie v negatívnej forme, o vysvetlenie, opozitum a iné. Pri opakovaní je negácia potvrdením negácie alebo negáciou kladu, pri ostatných typoch negácie ide z hľadiska sémantiky o rozličné významové modifikácie v negujúcej textovej jednotke. Zápor môže byť priamy alebo nepriamy. Z hľadiska aktuálneho členenia stojí negácia spravidla v jadre výpovede.

Negácia ako výstavbový prostriedok textu sa realizuje anaforickou funkciou v texte spravidla spolu s inými prostriedkami výstavby textu, napríklad s gramatickou morfé-
mou slovesa, elipsou subjektu alebo iných častí, s význa-

movou nadväznosťou a podobne, napríklad v texte:

"Ale prečo sa tá veža tak kolíše?"

"Veď sa nekolíše, vôbec na nekolíše!" /Šikula/
je zápor *nekolíše* sa opakovacím výstavbovým prostriedkom v negatívnej forme ku kladnému vyjadreniu *kolíše sa*, je sémantickou negatívnou nadväznosťou; gramatická morféma tohto slovesa /nulový formant/ pri nevyjadrenom subjekte je gramatickou anaforickou nadväznosťou, veď je vyjadrením dôvodu k predchádzajúcej jednotke. V negovanej jednotke je ďalej zosilnená negácia nielen opakovaním, ale aj použitím zdôrazňujúcej častice.

5. Všetky prostriedky negácie bude potrebné zatriediť do istého systému jednak z hľadiska formálneho vyjadrenia a jednak z hľadiska sémantickej náplne tejto textovosémantickej kategórie.

Doc. PhDr. Eugénia Bajzíkova, CSc.

/10. 2. 1987 - Bratislava/

Vychádza štvrťročne v náklade 250 kusov - len pre internú potrebu. Zodpovedá Jozef Mistrík.